

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№1(3)/2024, 43-53

УДК: 811.525

DOI: [10.52754/16948874_2024_1\(3\)_5](https://doi.org/10.52754/16948874_2024_1(3)_5)

ЖАПАН ТИЛИНДЕ ТҮЛКҮНҮН ОБРАЗЫНЫН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

ОБРАЗ ЛИСЫ В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

THE IMAGE OF FOX IN THE JAPANESE LANGUAGE

Асанахунова Зарина

Асанахунова Зарина

Asanakhunova Zarina

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

zasanahunova@oshsu.kg

ЖАПАН ТИЛИНДЕ ТҮЛКҮНҮН ОБРАЗЫНЫН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

Аннотация

Дүйнөнүн тилдик картинасы бизди курчап турган дүйнө жөнүндө эне тилде камтылган маалыматты билдирет. Аны эне тилде сүйлөгөндөр тилдик бирдиктер аркылуу акыл-эсинде топтоп, бекемдейт. Тилди үйрөнүүдө же изилдөөдө тилди алып жүрүүчүлөрдүн тигил же бул образды кандай кабыл алганын көрүүгө болот. Биздин изилдөө объектибиз болуп жапан тили тандалып алынды. Себеби, жапан тилинде кызыктуу образдар кеңири кездешет. Ошондой образдардын бири болуп жапан тилиндеги “түлкүгө” жана ага байланышкан түшүнүктөрдү айта алабыз. Күн чыгыш өлкөсүндө түлкүнүн образы абдан популярдуу болуп, ал эски жомоктордо гана эмес, массалык маданиятта да кеңири кездешет. Жапан тилинде түлкүнүн образы карма-каршылыктуу болуп, ал коркунучтуу сыйкырдуу жаныбар катары да, кудайлардын кабарчысы катары да кабыл алынат. Жапан тилинде түлкүгө байланыштуу көптөгөн ишенимдер, ошондой эле ар кандай макалдар, накыл сөздөр кездешет. Макалада жапандардын дүйнөнүн тилдик картинасында түлкүнүн образы каралат. Жапан тилинин ар кандай сөздөрүнө жана сөз айкаштарына, анын ичинде “түлкү” лексемасына талдоо жүргүзүлөт.

Ачык сөздөр: дүйнөнүн тилдик картинасы, жапан тили, түлкү, кичунэ, тогуз куйруктуу түлкү.

ОБРАЗ ЛИСЫ В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ

THE IMAGE OF FOX IN THE JAPANESE LANGUAGE

Аннотация

Под языковой картиной мира понимается содержащаяся в родном языке информация об окружающем нас мире. Носители языка накапливают и закрепляют его в своем сознании посредством языковых единиц. Изучая или изучая язык, можно увидеть, как носители языка воспринимают тот или иной образ. В качестве объекта нашего исследования был выбран японский язык. Это потому, что в японском языке распространены интересные образы различных существ. Одним из таких изображений является японское слово “лиса” и связанные с ним понятия. В стране восходящего солнца образ лисы очень популярен и широко встречается не только в старинных сказках, но и в массовой культуре. У японцев образ лисы противоречив, она воспринимается и как опасное магическое животное, и как посланница богов. В японском языке существует множество поверий о лисах, а также различные пословицы и поговорки. В данной статье рассматривается образ лисы в языковой картине мира японцев. Анализируются различные японские слова и словосочетания, связанные с лексемой “лиса”.

Abstract

The linguistic image of the world is understood as information about the world around us contained in the native language. Native speakers accumulate and consolidate it in their minds through linguistic units. By studying or studying a language, you can see how native speakers perceive a particular image. The Japanese language was chosen as the object of our research. This is because the Japanese language is full of interesting images of various creatures. One such image is the Japanese word for “fox” and related concepts. In the land of the rising sun, the image of a fox is very popular and is widely found not only in ancient fairy tales, but also in popular culture. The Japanese have a contradictory image of the fox; it is perceived both as a dangerous magical animal and as a messenger of the gods. In the Japanese language, there are many beliefs about foxes, as well as various proverbs and sayings. This article examines the image of a fox in the Japanese linguistic picture of the world. Various Japanese words and phrases associated with the lexeme “fox” are analyzed.

Ключевые слова: языковая картина мира, японский язык, лиса, кичунэ, девятихвостая лиса.

Keywords: linguistic image of the world, Japanese language, fox, kitsune, nine-tailed fox.

Киришүү

Азыркы кезде дүйнө жүзүндө жапан маданиятына болгон кызыгуунун жаңы толкуну башталууда. Голливуд сыяктуу кино дүйнөсүндө жапан маданиятына байланышкан сериалдарды, кинотасмаларды тарта баштаса, Жапан өлкөсү дүйнөгө “Титандарга чабуул”, “Наруто” сыяктуу анимелерди сунуштап келет. Аталган анимелердеги Соши Микэцуками, Катарина Девон, Курама, Кьюби сыяктуу маанилүү каармандардын образынын тамыры кайда экендигин билүү үчүн жапан маданияты менен жакындан таанышуу керек. Өз кезегинде жогоруда аты аталган каармандар жапан мифологиясындагы сыйкырдуу деп эсептелген түлкүнүн образынан өнүп чыгышкан.

Жапан маданиятында түлкүнүн образынын өзүнүн кандайдыр бир деңгээлде маанилүү орду бар. Жапан фольклорунда түлкү көбүнчө жомоктордо, уламыштарда, ырларда ж.б. кездешет. Заманбап жапан маданиятында, атап айтканда аниме жана мангаларда да түлкүнүн образы кеңири пайдаланылат. Уламыштарда түлкү күрүчтүн кудайы Инаринин кабарчысы катары кездешет. Жапандар түлкүнү сыйкырдуу деп эсептеп, анын кубула ала турган касиети бар экендигине ишенишет. Түлкүгө байланыштуу көптөгөн ишенимдер кездешип, алар ар кандай макал-лакаптарда чагылдырылган.

Кыргыз илиминде бул багытта изилдөөлөрдүн, анын ичинде кыргыз тилинде изилдөөлөрдүн аздыгы (Эралиева, 2020) биздин чакан изилдөөбүздүн маанисин арттырат деген ойдобуз. Бул макаланы жазуубузга кытай тилиндеги жаныбарларга байланышкан фразеологизмдер тууралуу кыргызча жарыяланган эмгектер түрткү болду (Аманбек кызы, Бекмурзаева, 2023; Аманбек кызы, Бекмурзаева, Эмильбекова, 2023).

Материалдар жана изилдөө методдору

Макаланы жазууда аталган темага тиешелүү адабияттарды изилдөөдө сыпаттоо ыкмасы, ошондой эле анализ жана синтез ыкмалары колдонулду. Айрыкча жапан тилиндеги “түлкүгө” байланышкан сөздөр, макал-лакаптар жана идиомаларга өзгөчө көңүл бурулуп, жапан маданиятындагы образдарды чечмелөөгө басым жасалды. Ошол эле учурда тарыхый булактардын маалыматтары да пайдаланылды.

Анализ

Жапан тилинде түлкү “кицунэ” 狐 деп аталат. Иероглифтин башындагы 犭 бөлүгү “ит/жырткыч” деген маанини билдирет. Жапанчадагы “кицунэ” сөзүнүн этимологиясы тууралуу бир нече көз караштар бар. Кээ бир көз караштар боюнча “кицунэ” сөзү түлкүнүн чыгарган үнүнөн, б.а. “кицукицу” деген үндүн келип чыккан. Ал эми башка көз карашка ылайык “кицунэ” сөзүндөгү “ки” (黄) иероглифи сары түстү билдирип, жапанча сөз түлкүнүн түсүнө байланыштуу. Үчүнчү көз караш боюнча “кицунэ” сөзүндөгү “ит/жырткыч” маанилерин билдирген 犭 иероглифке ылайык “жырткыч, ит” деген сөздөрдөн келип чыккан (Сорокина, 2021, 296-б.).

Мындан сырткары “кицунэ” сөзүн элдик чечмелениши да тарыхый булактарда катталган. Жапан өлкөсүндө эң алгачкы будда жомокторунун жыйнагы болгон “Нихон Рёикиде” (IX-XI кк.) “Ургаачы түлкү жана анын баласы” деген жомокто кицунэ сөзүнүн этимологиясы берилген. Жомокто аялга кубулган түлкү бир жигитке күйөөгө тийип, андан балалуу болгондугу, иттер аны куугандыгы үчүн кайра түлкүгө айланып качып кеткени, күйөөсү ага “Сенден уулум бар, ошондуктан мага кайра кайтып кел, мени менен бир

төшөктө жат” деп сурангандыктан ал түнү аялга кубулуп, күйөөсүнө келгендиги, күндүзү түлкү болуп кеткендиги айтылат. Натыйжада “кицунэ” сөзү “кел жана жат” жана “түлкү” дегенди билдирерин элдик этимология жолу менен чечмелегенге аракет кылынган (Японские легенды о чудесах, 2018, 187-б.).

Кицуне - жапан мифологиясында жана фольклорунда ёкай деп аталган мифтик жандык. Жапандар түлкүнү касиеттүү деп эсептешкен. Жапандардын ишенимдеринде кицунэ куу жана акылдуу болуп, уламыш боюнча, ал жүздөгөн, ал тургай, миңдеген жылдар бою жашайт. Ошондой эле кицунэ башка жаныбарларга жана адамдарга кубула алган. Бирок кубулууну түлкү белгилүү бир жашка чыккандан кийин (кээде 50, кээде 100 жыл жашагандан кийин) өздөштүрөт. Кицунэ, адатта, сулуу кыздын кейпинде кезиккен, бирок кээде алар да эркектерге айлана алган (Ashkenazy, 2003, 148-б.). Жапандар түлкүнү күрүчтүн кудайы Инаринин өкүлү деп ишенишкен.

Жапан мифологиясында Инари күрүчтүн түшүмүн коргоочу кудай аял. Анын ысымын “күрүч алып келүүчү” деп которулат. Алгач жапандарда күрүчтүн кудайы 宇迦之御魂神 *Ука-но-митама-но-ками* болгон (Ashkenazy, 2003, 170-б.). Жапандар бул кудайга арнап Киотонун түштүгүндөгү Фусими аймагындагы Инари тоосунун этегинде ибадатканаларды курушкан. Убакыттын өтүшү менен тоонун аталышы түшүмдүүлүктүн кудайынын аты катары жамы Жапан өлкөсүнө жайылган. Жапан өлкөсүндө Инари культу тарыхый булактар боюнча 711-жылдан тартып жайыла баштаган (Nozaki, 1961, 4-б.; Лепехова, 2011, 270-б.). Күрүч кудайы Инаринин дагы бири ысымы - 御饌津神 *Микэцу-ками* болгон. Жапандар түлкүнү күрүч кудайы менен байланыштырышынын себеби болуп түлкүнүн түшүмгө зыян келтирген чычкандарга аңчылык кылуусу болгон. Натыйжада түлкү күрүчтүн кудайы Инаринин өкүлү болуп калган. Жапандар талаа кудайы болуу үчүн ат минип түшкөн тоо кудайы менен жолугушуу ырымы өтүүчү жерди “кицунэ-дзука” же “түлкү мүрзөсү” деп аташкан (Боги, святилища, обряды Японии, 2010, 72-б.).

Натыйжада жапан сөз айкаштарында “түлкү” сөзү күрүч менен да байланыштуу болуп, сырткы көрүнүштү сүрөттөө үчүн колдонулат. Мисалы, алтын түстүү өң 狐色 *кицунэиро* - “түлкү түс” деп аталган. Ошондуктан жапан ашканасында кызарта куурулган тофусу (*абураагэ*) бар тамак-ашты “түлкүдөй” деп аташат (Сорокина, 2021, 297-б.). Мындан сырткары жапан ашканасында ぎつねうどん *кицунэ удон* (кесменин бир түрү), ぎつねそば *кицунэ соба* (кесменин бир түрү), ぎつね寿司 *кицунэ суши* жана ぎつね丼 *кицунэ дон* сыяктуу тамак-аштардын аталыштары кездешет. Жогорудагы тамак-аштардын баарына кызарта куурулган тофу кошулат. Ушундан улам Жапанда түлкү куурулган тофуну жакшы көрөт деген ишеним жаралган. Азыркы кезде да Жапан өлкөсүндө күрүчтөн жасалган тамак-аштарды жарнамалоодо кицунэнин образы кеңири пайдаланылат.¹

Түлкү адамдын өң-келбетин сүрөттөөдө да колдонулат. Мисалы, жапандарда көзү түлкүнүкүндөй, бүтүк көздүү адамдарды 狐目 *кицунэмэ* “түлкү көз” деп аташса, чап жаак, бети арык адамдарды 狐顔 *кицунэгао* “түлкү жүздүү” дешет. Түлкүнүн сырткы келбети 狐の子は面白 *кицунэ но ко ва цураширо* (сөзмө-сөз: “түлкүнүн бачикисинин тумшугу ак болот”) деген макалда кездешип, уул-кыз ата-энесине окшош болоорун билдирет.

¹ Normal kitsune udon Ad vs Baki kitsune udon Ad (comparison). (Удондун жарнамасы): <https://www.youtube.com/watch?v=tj8R2KQeu-M> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).; どんぎつねシーズン2 耳そこなんですか? (Донгитсуне, 2-сезон. Сенин кулактарың кайда?) (Удондун жарнамасы): <https://www.youtube.com/watch?v=O0BhaV0zKes> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).

Жапандардын паремиялык сөз айкаштарына түлкүнүн териси көп кездешет. Себеби, анын баалуулугунан улам жапандар андан ичик тиктирип кийишкен. Мисалы, 狐之腋 *кицунэ ноаки* (сөзмө-сөз: “бир түлкүнүн колтугу” (төшү) деген ёдзидзюкуго (төрт иероглифтен турган татаал сөз айкашы) кездешет. Бул “кымбат баалуу, маанилүү” деген маанилерди билдирген ёдзидзюкуго жапандардын түлкүнүн төшүн ак түсүнөн улам баалуу деп санагандыгынан келип чыккан. Түлкү тууралуу 狐裘羔袖 *кокю: ко: сю* (сөзмө-сөз: түлкү ичиктин жеңдери кой жүнүнөн” деген ёдзидзюкуго да кездешип, кымбат баалуу түлкү ичикке (狐裘 *кокю:*) арзан койдун жүнүнөн жең тигүү (羔袖 *ко:сю:*) деп которулат. Аталган ёдзидзюкуго метафоралык жактан баары жакшы, телегейи тегиз болуп, бирок бир гана кемчилиги болгон учурду сүрөттөөдө колдонулат (Сорокина, 2021, 297-б.). Бул сөз айкашы 狐裘にして羔袖 *кокю: ни шитэ ко:сю:су* макал түрүндө да кездешет. Жогорудагы жапан ёдзидзюкугосу кытайлардын дал ушул эле маанини билдирген 狗尾续貂 *гёууэй хидиёо* (сөзмө-сөз: киштин терисинен жасалган тонго иттин куйругун тигүү) чаньююу (сөз айкашы) менен окшошуп кетет (Аманбек кызы жана Бекмурзаева, 2024, 433-б.). Жапан фольклору кытай маданиятынан көп таасирленгенин эске алуу менен жапан макалынын тамыры кытай фразеологизмине барып такалат деген пикирдебиз.

Дагы бир ёдзидзюкугодо мындай делет: 狐裘蒙戎 *кокю:мо:дзю:* “түлкүнүн терисинен келип чыккан башаламандык”. Бул жерде 狐裘 *кокю:* — түлкү ичик, бирок бул жерде “жогорку мартабалуу, жогорку кызматтагы кишилер” деген маанини билдирет. Жапандарда илгери мартабалуу, колунда бийлиги бар адамдар түлкүнүн терисинен ичик тиктирип кийинишкен. Ал эми 蒙戎 *мо:дзю:* “башаламандык, талаш-тартыш” деп которулат. Жалпыласак, жогорку кызматта отурган адамдар өздөрүнүн кызыкчылыгы үчүн бири-бири менен тирешип, мамлекетти тунгуюкка кептейт деген маанини билдирүүдө колдонулат.

Түлкүнүн териси тууралуу дагы бир макалдан анын мамлекеттик кызматкер деген мааниге ээ экендигин көрүүгө болот. Мисалы, 千金の裘は一狐の腋に非ず *сэнкин но кю: ва укко но эки ни арадзу* — “кымбат баалуу (миң алтын акчалык) түлкү ичик бир түлкүнүн төшүнөн тигилбейт” деп которулуп, мамлекетти башкаруу үчүн көптөгөн улуу инсандар керек деген маанини билдирет (Сорокина, 2021, 298-б.).

Жыйынтыктап айтканда жапан тилинде түлкүнүн териси кымбаттыгынан улам маанилүү, баалуу нерселер, анын ичинде адамдарды билдирген түшүнүккө өтүп кеткен.

Кээ бир фразеологизмдерде түлкү, жапан мифологиясында кездешкен елот сымал ит тануки сыяктуу эле кубулма жандык катары сүрөттөлөт. Жапан мифологиясында тануки – куу, акылдуу, сыйкырдуу, кубулма жандык катары сүрөттөлөт. Жапандар танукини чандыгый курсактуу жандык катары элестетишип, ал кээде кечилге айланып, жолдон өткөндөрдөн кайыр садака сурап, жолоочулардын буюмдарын уурдап алат деп ишенишкен (Ashkenazy, 2003, 119-б.). Тануки бактылуулуктун жана молчулуктун символу катары каралган. Жапандар тануки сакэни (жапан шарабы) жакшы көрөт деп ишенишкен. Бул себептен улам Жапанда тануки шарапчылыктын пири катары саналып, сакэканаларды анын айкелдери кооздоп турат. Танукилер тамашакөй келип, адамдар менен азилдешкен. Жапандардын ишениминде танукилер кицунэден кийинки популярдуу кубулма жандык.

Жапан тилинде кицунэ менен тануки кездешкен фразеологизм, идиома, макал-лакап жана идиомалар кездешет. Мисалы, 狐と狸 *кицунэ то тануки* “түлкү менен тануки” же 狐と狸の化かし合い *кицунэ то тануки бакасиаи* “түлкү менен тануки бири-бирин алдайт” деп

каторулуп, бири-бирин алдаган куу персонаждарды сүрөттөөдө колдонулат (Сорокина, 2021, 298-б.). Дагы бир 狐狸變化 *корихэнгэ* “түлкү менен тануки — кубулмалар” деген сөз айкашы да кездешет. Бул сөз айкашында 狐狸 *кори* — түлкү менен тануки, 變化 *хэнгэ* — түз мааниде да, кыйыр мааниде да кубулма деп которулуп, б.а. ишенимсиз адамдарды билдирет. Андан сыр аталган сөз “тымызын жамандык кылуу” деген маанини да туюндурат. Жапандардын ишениминде түлкү-кицунэ куу жана коркунучтуу кубулма жандык болгонуна карабастан, ал танукиден алсызыраак деп саналган. Аны 狐七化け 狸は八化け *кицунэ нана бакэ тануки хая бакэ* “түлкүнүн жети кебетеси болсо, танукинин сегиз кешпири бар” деген макалдан байкоого болот. Тактап айтканда, тануки түлкүгө караганда куу жана амалкөй деп эсептелген.

Бирдей маанини билдирген つ穴の狐 *хитоцу ана но кицунэ* “бир ийинден чыккан түлкүлөр”, 同じ穴の狸 *онадзи ана но тануки* “бир ийинден чыккан танукилер” жана 同じ穴の貉 *онадзи ана но мудзина* “бир ийинден чыккан кашкулактары” деген фразеологизмдер кездешет. Бул фразеологизмдерди “бир караганда байланышы жоктой сезилген, бирок бири-бирине окшош” деп чечмелесе болот. Көбүнесе аталган фразеологизмдер ниети жаман адамдарга карата колдонулат.

Өкүмдарды жандап, анын тегерегинде кошомат кылып, зыяны элге тийгендерге карата 社鼠城狐 *сясодзе :ко* – “зыяратканадагы келемиш, шаардагы сарайдагы түлкү” деген ёдзидзюкуго колдонулат (Сорокина, 2021, 298-б.). 社鼠 *сясо* — “зыяратканадагы чычкан”, 城狐 *дзе :ко* – “сарайдагы түлкү” деп которулат. Мындай жайларды түлкү менен келемиштер байырласа аларды жок кылуу абдан оор. Аларды жок кылуу үчүн зыяраткана менен сарайды толук талкалоого туура келет. Дал ушундай эле бийликке жетип алган зыянкорлорду да жоготуу да кыйын. Бул ёдзидзюкугодо түлкү зыянкор адамга салыштырылып айтылат.

Жапандар үчүн түлкү менен тануки адамдарды азгырып, аларга зыян кылганы менен өтө коркунучтуу жандык катары саналган эмес. Аны 豺狼路に当たれり, 安んぞ狐狸を問わん *сайро: мити ни атари, идзукундзо кори о тован* “жолдо жапайы жырткычтар бар болсо, анда түлкү менен елоттон коркпо” деген макал далилдеп турат. Бул макалдагы 豺狼 *сайро:* “жапайы жырткыч” сөзү 豺 *сай* “жапайы ит” жана 狼 *ро:* “бөрү” деген иероглифтерден турат. Башкача айтканда бир аймакта бөрү жортуп атса, анда ага салыштырмалуу ал аймактагы түлкү менен танукилерден коркунуч деле эмес. Бул макал биринчи кезекте алсыз жоону ойлобой, кубаттуу жана коркунучтуу душманды талкалоо керек деген мааниде колдонулат.

Түлкү эң күчтүү жаныбар эмес, бирок ал куу, жана амалкөй жандык. Аны жапандардын 狐、虎の威を仮る *кицунэ, тора но и о кару* (анын 虎の威を借る狐 *тора но и о кару кицунэ* жана 狐仮虎威 *кокакои* деген сыяктуу ёдзидзюкуго варианттары да бар) — “жолборстун сүрүн пайдаланган түлкү” деген фразеологизмден байкай алабыз. Образдуу айтканда бул сөз “башканын кадыр-баркын пайдалануу, башканын күчүнө ишенүү” дегенди билдирет. Бул сөздүн келип чыгышы кытай эл жомогуна барып такалат. Жомокто жолборс түлкүнү кармап алып, аны жемек болот. Куу түлкү жолборско аны жегенге болбой турганын, себеби аны кудай жан-жаныбарларды башкарып деп жөнөткөнүн айтат. Жолборсту ишендирүү үчүн түлкү анын алдына түшүп токойго кирет. Жолборсту көргөн жаныбарлар үркүп качышат. Жолборс түлкүдөн коркуп качып атышат деп ойлоп ишенип калат.

Түлкү сак жаныбар. Аны 狐疑逡巡 *когисюндзюн* “чечкинсиз болуу, шек саноо, күмөн саноо” деген маанилерди билдирген ёдзидзюкугодон көрөбүз. Бул ёдзидзюкугодогу 逡巡 *сюндзюн* сөзү “арсар болуу, күмөн саноо”, ал эми 狐疑 *коги* — “(түлкүдөй) сак, шек санаган, этият” деп которулат.

Көптү көргөн, кексе кишилерди 古狐 *фуругицунэ* — “карт түлкү” деп аташат. Ал эми 昼狐 *хиругицунэ* (сөзмө-сөз: “күндүзгү түлкү”) “күндүзү ийнинен чыккан түлкү” деп тынчы жок, сарсанаа боло берген кишилерге карата пайдаланылат.

Ишеним боюнча түлкү адамды сыйкырлап, өзүнө тарта алат имиш. Жапан тилиндеги 狐につままれる *кицунэ ни цумамарэру* “түлкү сыйкырлагандай” күтүлбөгөн окуя болгондо апкаарып калуу дегенди билдирет. Жапандар мындай учурда адам өзүн түлкү сыйкырлап алгандай сезип, эмне болуп жатканын түшүнбөй калат дешкен. Ушуга окшош эле идиомада 狐媚 *коби* “түлкүнүн ойсокелениши, түлкү жапакерленгендей” деп которулуп, “ойсоңдоо, жапакерленүү, кубулуп кулпуруу, жагынуу” деген маанилерди билдирет.

Жапан тилинде 迷わし鳥 *маёвасидори* сөзү түлкүнүн сыпаттарынын бири болуп саналат. 迷わし *маёваси* сөзүнүн үңгусу 迷わす *маёвасу*- этишинен келип чыгат. Аталган этиш жапан тилинде а) айран калуу, аң-таң болуу, таң калуу; б) адаштыруу; в) азгыруу; г) сыйкырлоо, башын айландыруу деген маанилерди билдирет (Конрад, 1970, 572-б.). Азыркы япон тилинде “чымчык, куш” 鳥 *тори* деп аталат (Зарубин и Рожецкий, 1988, 615-б.). Бирок, илгери жапан тилинде *тори* чымчыкты эмес, бардык эле жаныбарларга карата колдонулган. Алсак, 紅葉鳥 *момидзидори* — бугу, 夢見鳥 *юэмидори* – көпөлөк, 木の実鳥 *кономидори* — маймыл ж.б. Башкача айтканда сөзмө-сөз 迷わし鳥 *маёвасидори* “азыткы жаныбар” деп которулат (Сорокина, 2021, 299-б.). Бул өз кезегинде түлкүнүн сыйкырдуу, касиеттүү жана сырдуу жаныбар катары кабыл алынгандыгынан кабар берип турат.

Түлкүнүн туруксуз мүнөзүн төмөнкүдөй сөздөр сүрөттөйт: 狐福 *кицунэфуку* (сөзмө-сөз: *түлкүнүн бактысы*) — “күтүүсүз ийгилик, жолу болуу”, 狐矢 *кицунэя* (сөзмө-сөз: *түлкүнүн огу*) — “жаңылып тийген ок” жана 狐日和 *кицунэбиёри* (сөзмө-сөз: *түлкүдөй аба ырайы*) — “туруксуз аба ырайы” (Конрад, 1970, 436-б.).

Жапандар түлкүнү сырдуу кубулуштар менен да байланыштырышкан. Алсак, талааларда түнкүсүн үлбүлдөп күйгөн отторду 狐火 *кицунэби* “түлкүнүн оттору” деп аташкан (Конрад, 1970, 436-б.). Аларды 狐の嫁入り *кицунэ но ёмэири* “түлкүнүн тою” деп да аташкан. Андан сырткары 狐の嫁入り *кицунэ но ёмэири* деп күн тийип турган учурда жааган жамгырды атап, мындай учурда түлкүлөр “тойлошот” экен деп ишенишкен (Сорокина, 2021, 299-б.).

Жогорудагы сөздөрдөн сырткары жапан тилинде уламыш, жомоктордо кездешкен сыйкырдуу түлкүлөрдүн аталыштары кездешет. Алсак, сыйкырдуу кубулма түлкүнү жапандар 化け狐 *бакэгицунэ* же 管狐, クダ狐 *куда-гицунэ*, *куда-кицунэ* деп аташат (De Visser, 1908, 122-124-бб.; Casal, 1959, 25-б.). Янагита Кунио сыйкырдуу *куда-гицунэ*, *куда-кицунэлердин* аталышы тоо кудаына байланыштуу деп эсептейт. Анын көз карашы боюнча жапанчада *куда* сөзү “төмөн карай түшүү, ылдыйлоо” деп которулат. Демек, “төмөн карай түшкөн түлкү” же “тоо куудайын алып жүрүүчү” дегенди билдирет (Fairchild, 1962, 38-б.). Мындан сырткары түлкүнү 妖狐 *ё:ко* деп да аташат (Конрад, 1970, 238-б.). Жапанчада 妖 *ё* : иероглифи “сыйкырдуу, сырдуу” деген маанилерди билдирет. Аталган эле иероглиф жапан

мифологиясындагы коркунучтуу арбактарды, моководорду билдирген 妖怪 ё :кай сөзүндө да колдонулат (Конрад, 1970, 237-б.). Натыйжада түлкүнүн арбактар дүйнөсү менен болгон байланышын аныктоо менен аны ёкай-түлкү деп да атаса болот. Мындан сырткары түлкүнүн 靈狐 рэйко “түлкү-арбак” деген аталышы да кездешет (Конрад, 1970, 798-б.).

Сыйкырдуу түлкүлөр адамдарга жакшылык да кылышы мүмкүн, бирок зыян да келтириши мүмкүн. Жапандар жакшы түлкүлөрдү 善狐 дзэнко “ак көңүл түлкү” деп аташат.² Бул ёкай адамга жардам берип, бакыт-таалай, ийгилик алып келет жана кудай аял Инаринин өкүлү болуп саналат. Ал эми адамга жамандык кылган, аларды азгырып, жаңылыш жолго түрткөн түлкүлөрдү 野狐 яко “жапайы түлкү” деп аташкан.³ Кызыгы, бул сөздө “жапайы, орой, бийликке каршы (оппозиция)” деген маанилерди билдирген 野 я иероглифинин “жаман, зыяндуу” деген маанини билдирбейт. Башкача айтканда жапандардын ишениминде яко түлкүлөр адамдарга зыян келтиргени менен аларды “абсолюттуу жаман күч” болгон эмес.

Жапандар түлкүлөр адамдардын ичине кире алат деп ишенишкен. Түлкүнүн жини (арбагы) ичине кирип кеткен адамдарды 狐憑き кицунэцуки деп аташкан (Конрад, 1970, 436-б.). Ичине түлкүнүн жини кирип кеткен адамдар тууралуу уламыштар Жапанда кеңири кездешет. Ал тургай жапан уламыштарында кээ бир үй-бүлөлөр байлыкка туйтунуу жана душмандарына оору жиберүү үчүн түлкүнүн арбагын колдоочу-пир катары колдонушкандыктары кездешет. Жапандар мындай түлкүлөрдүн бир нече түрү болот деп ишенишкен. Алсак, бамбук түтүкчөгө батып кеткен түлкүнүн арбагын 管狐 кудагицунэ, “түлкү-адамды” 人狐 нинко/ хитогицунэ деп аташкан.⁴ Түлкүнүн арбагын чакыруу магиясы жана аны чакыра алган адамдарды 狐使い кицунэцукаи (狐 кицунэ – түлкү, 使い цукай – кабар берүү, буйрук берүү, элчи, миссия) деп аталган.

Жапандардын ишеними боюнча түлкү жашы өткөн сайын бир гана сыйкырчылык касиетти эмес, кошумча куйрукка да ээ болгон. Мындай кубулма түлкүлөрдүн ичинен эң күчтүүсү болуп 九尾狐 кю:бико же 九尾の狐 кю:би но кицунэ “тогуз куйруктуу түлкү” эсептелген. Мындай тогуз куйруктуу түлкүлөр адамга элдик ишенимдер боюнча бак-таалай, ийгилик, байлык алып келет (Ashkenazy, 2003, 148-б.). Жапан өлкөсүнүн массалык маданиятында тогуз куйруктуу түлкү популярдуу каармандардын бири болуп, белгилүү Покемон (キュウコン Кьюкон же Nine-tales), Наруто (喇嘛 Курама же 九尾 Кьюби), One Piece (Катарина Девон) сыяктуу анимелерде орун алат. Жапандардын тогуз куйруктуу түлкүсү 狐 кицунэ, корейлердеги тогуз куйруктуу түлкү □□□кумихо да кытай маданиятынан башат алат. Кытайларда тогуз куйруктуу түлкү 狐狸精 хули-цзин деп аталып, эң алгач б.з.ч. XI-VI кк. байыркы Чжоу доорунун Жаз жана Күз мезгилинде жазылган жазылган 诗经 “Ши цзин” (Ыр канондору) аттуу жыйнагында эскерилет. Кытай чыгармасында хули-цзин жашаган аймак – коркунучтуу аймак катары сүрөттөлөт (Шицзин, 1987, 49-б.). “Кытай тарыхынын атасы” Сыма Цяндын “Шицзи” эмгегинде тогуз куйруктуу түлкү Цинцю аттуу өлкөдө жашайт деп берилет (Сыма Цянь, 2010, 399-б.). Азыркы кезде

² Japanese Dictionary: <http://www.romajidesu.com/dictionary/meaning-of-%E5%96%84%E7%8B%90.html>;

Zenko: <https://ja.wikipedia.org/wiki/%E5%96%84%E7%8B%90>;

Tenko: <https://yokai.com/tenko/> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).

³ Yako: <https://zh.wikipedia.org/zh-hans/%E9%87%8E%E7%8B%90> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).

⁴ Ninko/Hitokitsune: <https://ja.wikipedia.org/wiki/%E4%BA%BA%E7%8B%90> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).

Жапан, Кытай, Түштүк Корея өлкөлөрдө мифологиялык тогуз куйруктуу түлкү абдан популярдуу болуп, массалык маданиятта (аниме, сериал, кинотасмаларда) ар түрдүү вариацияда роль ойноп келет (Аматова жана Абдимиталип уулу, 2023, 83-84-бб.).

Жапандар түлкүнү түсүнө жараша 白狐 *бякко* (же *хакуко*) — ак түлкү, 黒狐 *куроко/кокуко* — кара түлкү, 金狐 *кинко* — сары түлкү жана 銀狐 *гинко* — боз түлкү деп бөлүшкөн. Түлкү белгилүү бир жашка чыккандан кийин арбакка, кудайга 神 *камиге* айланат деген ишеним жашаган. Мындай түлкүлөрдү жапандар 天狐 *тэнко* “асман түлкүсү” же “кудайдын түлкүсү” деп аташкан. Тенкодон сырткары 空狐 *ку:ко* (空 *ку:* иероглифи “асман, аба, аба ырайы, боштук”) жана 氣狐 *ки:ко* (氣 *ки* иероглифи “аба, атмосфера, энергия, маанай” дегенди билдирет) сыяктуу ыйык түлкүлөр болгон.⁵ Мындан сырткары жапанчада 辰狐 *синко* деген сөз кездешет. Жапан тилинде 辰 *син* иероглифи “асман телосу” деп которулат. Натыйжада синкону “асман түлкүсү” деп да которсо болот. Бирок синко түлкүнүн бир түрү болуп эсептелбейт. Бул сөз жапан тилинде буддизм дининин бир кудайы Дакинитэндин (荼枳尼天 *дакинитэн*) бир ысымы болуп саналат. Бул кудайдын аталышы Жапан өлкөсүнө Индостандан тантралык буддизм аркылуу келип, XIII-XIV кк. жергиликтүү жапан аял кудайы Инаринин (稻荷 *инари*) образы менен жуурулушуп кеткен (Ashkenazy, 2003, 133-б.). Жапандардын ишениминде түлкү күрүчтүн кудайы Инаринин өкүлү деп кабыл алынуу менен бирге аял кудай Дакини менен да байланыштуу болгон. Жапондор Дакин-тенге ак түлкүлөр кызмат кылат деп ишенишип, аны ак түлкүнүн үстүндө отурган жаш аял катары элестетишкен. Анын бир колунда буддизмдеги бийликтин символу – кылыч-ваджра, экинчисинде - үч асыл таш болгон деп кабыл алышкан (Ashkenazy, 2003, 133-б.; Лепехова, 2011, 270-б.).

Индуизм жана буддизмде дакинилер маркумдардын денесин жеген, кан ичкич жиншайтан катары элестетишкен. Индияда алардын образдары тарп жеген чөө катары кабыл алынган. Ошондой эле *егань* (якан) деп аталган мифтик чөөгө окшош жаныбар дакининин шериги болгон (бул сөз чөөлөрдүн аталышы катары да колдонулушу мүмкүн). “Егань” сөзү будда сутралары аркылуу Кытайга өтүп, ал жакта аны түлкү менен байланыштыра башташкан. Кытай аркылуу Жапан өлкөсүнө түлкүнүн образы катары өткөндүгү тилдик, диний жана фольклордук материалдардан байкалып турат.

Жыйынтыктоо

Изилдөө көрсөткөндөй, жапон тилиндеги түлкүнүн образы абдан көп кырдуу. Жапандар түлкүнүн сырткы көрүнүшүнө, өзгөчө кооз жүнүнө көп көңүл бурушат. Түлкү табиятынан айлакер, айлакер жана алсыз болгону менен кубулма жандык. Ал адамдарды азгырып, аларга зыян кылат. Анын сыйкыр, сырдуу дүйнө менен болгон байланыштары баса белгиленет. Ошол эле учурда түлкүнүн кудайдын элчиси катары сүрөттөлүшү ага карата позитивдүү мамиленин болушун да шарттайт. Ал тургай, сыйкырдуу мифтик жандык ёкай катары түлкү ар кандай көрүнүштө көрүнүшү мүмкүн - жапайы түлкүдөн *тенко* же *кико* сыяктуу кудай түспөлүндө кездешет. Анын образын так кесе оң же терс деп атоого болбойт. Бирок, биз түлкү жапан элинин дүйнө таанымында, руханий маданиятында бир кыйла маанилүү орунду ээлейт деп так айта алабыз.

⁵ Tenko: <https://yokai.com/tenko/> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).

Пайдаланылган адабияттар

1. Аманбек кызы, Н., Бекмурзаева, А. (2023). “Кыргызские языковые эквиваленты китайских фразеологизмов, связанных с домашними птицами”. *Вестник Ошского государственного университета. Филология*, 1(1), 12-21. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1\(1\)_2](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_2)
2. Аманбек кызы, Н., Бекмурзаева, А., Эмильбекова, Э. (2023). “Проблемы перевода китайских фразеологизмов, связанных с дикими птицами, на кыргызский язык”. *Вестник Ошского государственного университета. Филология*, 2(2), 1-10. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2\(2\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_2(2)_1)
3. Аманбек кызы, Н., Бекмурзаева, А. (2024). “Кытай тилиндеги үй жаныбарларына байланышкан фразеологизмдерди кыргыз тилине которуунун айрым маселелери”. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы*, (2), 424-436. DOI: https://doi.org/10.52754/16948610_2024_2_42
4. Амадова, М., Абдимиталип уулу, Н. (2023). “Отражение корейской мифологии в корейской кинематографии”. *Вопросы востоковедения*, (2), 80-85. DOI: https://doi.org/10.52754/16948653_2023_2_11
5. *Боги, святилища, обряды Японии*. (2010). Энциклопедия синто. Под ред. И. С. Смирнова; отв. ред. А. Н. Мещеряков. Москва: Российский государственный гуманитарный университет.
6. *Большой японско-русский словарь*. (1970). Том I. А-Р. Под редакцией Н.И. Конрада. Москва: Издательство “Советская энциклопедия”.
7. Зарубин, С.Ф., Рожецкий, А.М. (1988). *Русско-японский словарь*. Около 50 000 слов. Москва: “Русский язык”.
8. Лепехова, Е.С. (2011). “Специфика восприятия женских синтоистских божеств в эзотерическом японском буддизме XII-XIV вв.”. *Гуманитарный вектор*, №4(28), 269–273.
9. Сорокина, Е.С. (2021). “Образ лисы в японской языковой картине мира”. *Современные востоковедческие исследования*, Vol.3, №2, с. 295-303. <https://doi.org/10.24412/2686-9675-2-2021-295-303>
10. Цянь, Сыма. (2010). *Исторические записи (Ши Цзи)*. Том IX. Перевод с китайского, комментарий под редакцией А.Р. Вяткина. Вступительная статья А.Р. Вяткина. Москва: Восточная литература. (Памятники письменности Востока).
11. *Шицзин. Книга песен и гимнов*. (1987). Перевод с китайского А. Штукина. Москва: “Художественная литература”.
12. Эралиева, Ы. (2020). “Японская поэзия: уникальность и иноязычные трансляции”. *Вопросы востоковедения*, (1), 134-140. DOI: https://doi.org/10.52754/16948653_2020_1_24
13. *Японские легенды о чудесах (IX-XI вв.)*. (2018). Перевод с японского А.Н. Мещерякова. Москва: Издательство Седков С.Б.
14. Ashkenazy, M. (2003). *Handbook of Japanese Mythology*. Santa Barbara, California, Denver Colorado, Oxford, England: ABC-CLIO.
15. Casal, U.A. (1959). “The Goblin Fox and Badger and Other Witch Animals of Japan”. *Folklore Studies*, Vol. 18, pp. 1-93.
16. De Visser, M.W. (1908). “The Fox and Badger in Japanese Folklore”. *Transaction of the Asiatic Society of Japan*, Vol.36, Part. 3, pp. 1-159.

17. Fairchild, William. (1962). "Shamanism in Japan". *Folklore Studies*, Vol 21, pp. 1-122.
18. Nozaki, Kiyoshi. (1961). *Kitsuné. Japan's Fox of Mystery, Romance & Humor*. Tokyo: the Hokuseido Press.

Интернеттен алынган маалыматтар

1. *Japanese Dictionary*: <http://www.romajidesu.com/dictionary/meaning-of-%E5%96%84%E7%8B%90.html> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).
2. *Ninko/Hitokitsune*: <https://ja.wikipedia.org/wiki/%E4%BA%BA%E7%8B%90> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).
3. *Normal kitsune udon Ad vs Baki kitsune udon Ad (comparison)*. (Удондун жарнамасы): <https://www.youtube.com/watch?v=tj8R2KQeu-M> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).
4. *Tenko*: <https://yokai.com/tenko/> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).
5. *Yako*: <https://zh.wikipedia.org/zh-hans/%E9%87%8E%E7%8B%90> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).
6. *Zenko*: <https://ja.wikipedia.org/wiki/%E5%96%84%E7%8B%90>;
7. *どんぎつねシーズン2 耳そこなんですか? (Донгитсуне, 2-сезон. Сенин кулактарың кайда?)* (Удондун жарнамасы): <https://www.youtube.com/watch?v=O0BhaV0zKes> (пайдаланылган күнү: 01.06.2024).